

Macedoni-català, una combinació en cerca de traduccions¹

Albert Branchadell

Universitat Autònoma de Barcelona. Departament de Filologia Catalana
08193 Bellaterra (Cerdanyola del Vallès). Spain
albert.branchadell@uab.cat

Resum

Aquest article versa sobre la traducció macedoni-català. La veritat és que l'autor no ha aconseguit identificar cap obra que il·lustri aquesta combinació, en cap de les dues direccions. Aquest resultat no és cap sorpresa, atès el poc interès que Macedònia i el macedoni han suscitat històricament a Catalunya, i atesa la persistent creença implícita que el macedoni no és una llengua estàndard amb tots els ets i uts sinó un *parlar* relacionat amb el búlgar. A la vista d'aquesta situació, l'autor ha optat per fer una selecció dels autors macedonis que haurien pogut ser traduïts al català (en algun cas, que *seran* traduïts al català), després d'una breu presentació de l'estandardització del macedoni com a *Ausbausprache* en el marc de la intricada història de Macedònia, una antiga província otomana cobejada per grecs, serbis i búlgars.

Paraules clau: traducció macedoni-català; literatura macedònia; estandardització lingüística; llengua Ausbau.

Abstract

This article discusses Macedonian-Catalan translation. The truth is that the author has failed to identify any literary work that illustrates this combination, in either direction. This result is no surprise, given the little interest that Macedonia and the Macedonian historically have raised in Catalonia, and given the persistent implicit belief that the Macedonian language is not a full-fledged standard language but rather a *speech* related to Bulgarian. In view of this situation the author has chosen a selection of Macedonian authors which could be translated into Catalan (in some cases, which *will be* translated into Catalan), after a brief presentation of the standardization of Macedonian as an *Ausbausprache* in the framework of the intricate history of Macedonia, a former Ottoman province coveted by Greeks, Serbs and Bulgarians.

Keywords: Macedonian-Catalan translation; Macedonian literature; language standardization; Ausbau language.

1. L'autor vol agrair la col·laboració desinteressada de Marc Casals, sense la qual una part molt important d'aquest article no hauria estat possible.

Sumari

1. L'estandardització del macedoni	3. Fantasmès balcànics
2. Una selecció de grans autors macedonis	4. Referències

Si féssim cas de l'Index Translationum de la UNESCO, aquest article s'hauria d'acabar aquí. Una cerca en aquesta base de dades ens revela que no hi consta cap obra literària traduïda del macedoni al català (MKD > CAT) ni del català al macedoni (CAT > MKD). Posats a cercar, tampoc no hi ha res amb el «Catalan, Balear» o el «Catalan, Valencian». Per sort, el món no s'acaba amb l'Index Translationum. Un cop examinada aquesta font, per a aquesta combinació tan específica es pot fer una altra cerca a la base de dades de la Casa de l'Est de Barcelona. Malauradament, en aquest cas el resultat tampoc no és gens engrescador. No hi trobem registrada cap traducció del macedoni al català ni del català al macedoni. Davant d'això, només queda el recurs de recórrer als eslavistes. El desembre de 2010 el Grup de Recerca TRILCAT va organitzar el seminari *Traduir la llunyania: les literatures eslaves a Catalunya*. Aprofitant l'avinentesa, vam fer aquesta pregunta: «teniu constància d'algué que hagi tocat la combinació macedoni > català?». La resposta literal (amb la nostra cursiva) del professor Ivan Sala va ser aquesta: «he parlat amb el Pau Freixa, que és el professor de la nostra Secció de Filologia Eslava que més s'ha dedicat a aquestes literatures, i està *completament segur* que no s'ha traduït res del macedoni al català».

En realitat, aquesta absència de traduccions del macedoni al català no és gaire sorprenent. L'interès que el món català ha sentit pel macedoni al llarg del segle xx és més aviat reduït. En certa manera, és com si el macedoni no existís. Un cas ben instructiu és el d'Antoni Rovira i Virgili, probablement el primer científic social català de la història que ha parlat de temes macedonis en una obra científica. En la seva *Història dels moviments nacionalistes* (1912-1914) Rovira i Virgili dedica un capítol sencer a Macedònia que comença d'una manera que ja ho diu tot: «Macedònia no és pròpiament una nacionalitat». L'autor reconeix el caràcter multiètnic de Macedònia («diversos elements ètnics hi viuen junts, des de fa segles, en barreja caòtica», diu), però no té cap dubte que «l'element predominant és el búlgar». És inútil buscar en aquesta obra qualsevol referència a la llengua d'una nacionalitat inexistent: quan Rovira i Virgili justifica per què Macedònia és «el país més complicat del món» no és capaç de veure que els «dialectes intermedis» entre el búlgar i el serbi que impedeixen dir a quina de les dues llengües pertanyen determinats elements no són altra cosa que la llengua macedònia, que quan el nostre autor escrivia ja feia anys que havia rebut una proposta de codificació per Krste Petkov Misirkov (v. *infra*). En descàrrec de Rovira i Virgili, sempre podríem dir que anys després de la seva *Història*, i més concretament el 1924, Antoine Millet i Marcel Cohen encara ignoraven el macedoni a la seva cèlebre obra *Les langues du monde*: «En Macédonie, quoique la limite entre les parlars de type bulgare et de

type serbe ne puisse être fixée avec précision, la majorité des parlars est nettement de type bulgare, avec forte serbisation».

Si ens situem en dates més properes, l'oblit del macedoni entre nosaltres és ben palès. A l'entrada «ciríl·lic» de la Gran Enciclopèdia Catalana, per exemple, s'especifiquen les particularitats del ciríl·lic ucraïnès, búlgar i serbi, però no es diu res de les particularitats del macedoni (que en té, com veurem a continuació). Diu l'Enciclopèdia: «L'alfabet ciríl·lic profà, amb poques variants, és usat també per les llengües ucraïnesa, sèrbia i búlgara i fou utilitzat pels romanesos fins a mitjan s. XIX». (Com era previsible, Krste Petkov Misirkov no hi té cap entrada, a l'Enciclopèdia.) L'Institut d'Estudis Catalans té una «Proposta sobre el sistema de transcripció i transliteració dels noms russos al català», que no fa esment del macedoni (ni de les altres llengües que utilitzen l'alfabet ciríl·lic, per cert). També són instructius els llibres d'estil: el del diari *Avui* parla del rus i del búlgar; el del diari *El Periódico* només del rus. A l'ésAdir tenim una secció titulada «Altres llengües: guies de pronunciació», però si cliquem sobre «macedoni» el sistema ens envia a una pàgina en anglès prou mal feta i que en qualsevol cas no ens explica com s'han de pronunciar els mots del macedoni... en català. (Ja que hem esmentat l'ésAdir, és interessant comprovar l'absència d'autors literaris macedonis a la CCMA. Així, tots els personatges macedonis que apareixen en aquest portal són polítics: Ljube Boskoski, Branko Crvenkovski, Ljubomir Frckoski, Kiro Gligorov, Nikola Gruevski, Gjorge Ivanov, Ljupco Jordanovski, Nikola Kljusev, Tito Petkovski, Boris Trajkovski i Vasil Tupurkovski.)

Si ens fixem en la bibliografia sociolingüística, la cosa no millora gaire. En una cerca al catàleg del Centre de Documentació de la Direcció General de Política Lingüística, la matèria «Macedònia» només dona 9 referències, cap de les quals és catalana (la primera és el cèlebre *Language Planning in Yugoslavia*, que apareixerà citat a la nostra bibliografia). I sota les matèries «Macedònia-Política lingüística» i «macedoni» trobem l'única referència diguem-ne catalana: és la llei d'eleccions locals de Macedònia publicada en anglès i català (no pas en macedoni) al *Bulletí del Centre Mercator: Dret i legislació lingüística* (60, IV trimestre de 2004). A la *Revista de Llengua i Dret*, una publicació capdavantera en la seva àrea, les cerques amb «Macedònia» no donen cap resultat. I no és que l'antiga Iugoslàvia i els seus estats successors no hi siguin presents: hi ha un article d'Àlex Alsina intitulat «Notícia de Iugoslàvia» (de 1985), que es fa ressò d'un seminari sobre educació en societats multiculturals celebrat a Ljubljana; hi ha sengles articles de Jordi Bañeres sobre l'eslovè, «Aspectes legals i administratius de l'eslovè en el marc del pluralisme igualitari iugoslau» (de 1987) i «Aproximació a la història social de la codificació de l'eslovè» (de 1989); i encara n'hi ha un altre de Miran Komac sobre l'aplicació de la CELRM a Eslovènia (de 2004). Eslovènia també és el centre d'atenció d'altres aportacions de tema diguem-ne iugoslau (o exiugoslau). Al volum *Dret lingüístic* (de 1989), que podríem considerar pioner en els estudis del ram, hi ha un article de Vera Klopčič sobre Iugoslàvia que en realitat aborda el cas eslovè. Al volum *Estudis i propostes per a la difusió de l'ús social de la llengua catalana* (de 1991) hi ha dos articles sobre Eslovènia i un article sobre els tractats entre Itàlia i Iugoslàvia, que afecten evidentment l'eslovè. (Sobre aquesta qüestió

particular, Mercator té un document de treball de 2006 intítulat *Retrat sociolingüístic de la zona eslovenòfona de l'Estat italià*). És remarcable que Macedònia no aparegui en llocs tan apropiats com el volum *Polítiques lingüístiques a països plurilingües* (de 1999) o *Legislació i polítiques lingüístiques* (de 2000). El «consol» és que en cap d'aquest dos volums no hi ha res de res sobre Iugoslàvia ni els seus estats successors. Un cop regirada tota la bibliografia especialitzada, sembla que tot el que tenim fet a casa sobre el macedoni no va gaire més enllà de la breu referència que hi fa el llibre *Les llengües minoritzades d'Europa*, d'Àngela Cotano (2000), on estranyament no es diu res sobre la minorització del macedoni a Grècia i a Bulgària, i la meritòria entrada «macedònic» del *Diccionari de les llengües d'Europa* d'Ignasi Badia (2002), que és la font d'on altres, com per exemple el web de Mercator, treuen la seva informació. (Sorprèn relativament que l'eslovè hagi suscitat més interès entre nosaltres que el macedoni, perquè la veritat és que el cas macedoni és més instructiu que no pas l'eslovè per almenys tres raons: *a*) l'estandardització diferencial del macedoni té molts punts de contacte amb l'estandardització diferencial del valencià, mentre que els intents d'estandardització diferencial de l'eslovè a Itàlia són més difícilment comparables; *b*) el fracàs del monolingüisme oficial a la Macedònia post-iugoslava, on hi ha una població de llengua albanesa molt nombrosa, pot ser un referent per a una possible Catalunya independent molt més que no pas l'èxit del monolingüisme a Eslovènia, un estat lingüísticament més homogeni; i *c*) la pertinença persecució del macedoni a Grècia i a Bulgària és un record molt més punyent de les injustícies comeses amb el català que no pas les dificultats que pugui experimentar actualment l'eslovè a Itàlia.)

En definitiva: en aquest article, a diferència dels altres que formen el dossier, no podem parlar del que s'ha traduït sinó del que es podria haver traduït o, si som més optimistes, del que es podria traduir o directament del que es traduirà. Abans de fer una selecció d'autors macedonis traduïbles (secció 2), convé situar l'audiència explicant per sobre la formació del macedoni com a llengua estàndard (secció 1).

1. L'estandardització del macedoni

L'estandardització moderna del macedoni és inseparable dels avatars polítics de la regió històrica de Macedònia, dominada pels otomans des de mitjan segle xv. A la primeria del segle xx, quan l'Imperi otomà s'acostava a la seva fi, la regió de Macedònia era cobejada per tres països veïns (tots tres antics territoris otomans): Grècia, Sèrbia i Bulgària. A l'*Historical Atlas of Central Europe* de Paul Robert Magocsi hi ha un mapa molt bonic (referit a l'any 1912) on es pot veure que a Macedònia les ambicions territorials de tots tres estats se superposaven literalment. No cal dir que cada país tenia les seves raons: en el cas de Bulgària, a banda del possible criteri ètnic (se suposa que a Macedònia predominaven els «parlers du type bulgare») i del religiós (la inclusió indiscutible de Macedònia en el territori de l'Exarcats búlgar, segregat l'any 1870 del Patriarcat grec), hi havia un argument històric. Sense oblidar el precedent de l'estat medieval búlgar que havia inclòs terres macedònies, feia com aquell qui diu quatre dies que el Tractat de San Stefano

(1878) havia adjudicat tota la regió de Macedònia (i també Tràcia) al nou estat búlgar contemporani sorgit de la Guerra Russo-Turca. (El mateix any 1878, però, les potències europees, que temien un estat aliat de Rússia massa poderós amb ports a l'Egeu, van fer marxa enrere en el transcurs del Congrés de Berlín i van obligar Bulgària a tornar Macedònia i Tràcia als otomans.) En aquest context, l'irredemptisme búlgar és un factor clau en la història dels Balcans i d'Europa en general. Hi ha qui diu que el terrorisme, tal com l'entendem avui, va néixer amb les organitzacions clandestines finançades per Bulgària que lluitaven contra el poder otomà des de l'interior de Macedònia. I, com veurem al final, hi ha qui creu que el terrorisme macedoni va ser el veritable detonant de la Primera Guerra Mundial.

A la Primera Guerra Balcànica (1912-1913) Grècia, Sèrbia i Bulgària (amb l'afegit de Montenegro) es van aliar per foragitar els turcs dels seus darrers territoris europeus (Albània, Macedònia i Tràcia). El resultat d'aquesta guerra va ser segellat pel Tractat de Londres de 1913. A Londres les potències van impulsar la independència d'Albània (bàsicament per impedir l'accés a l'Adriàtic de Sèrbia, un altre aliat de Rússia) i tant Sèrbia com Grècia (a més de Montenegro) van haver de renunciar a les seves conquestes albaneses. (L'error que es va cometre a Londres, que encara ressona avui, és no haver inclòs tots els albanesos dins les fronteres del nou estat albanès. Potser tampoc no convenia crear una Albània massa gran.) A canvi de les seves renúncies albaneses, Grècia va rebre la regió d'Epir i una part substancial del sud de Macedònia, incloent-hi la ciutat de Salònica (que no era precisament grega des del punt de vista ètnic), i Sèrbia va rebre la major part del nord de Macedònia, cosa que va provocar la decepció de Bulgària, amb qui se suposa que, en virtut de les seves aliances, Sèrbia s'hauria hagut de repartir el territori macedoni a mitges. La reacció dels búlgars va ser atacar les posicions sèrbies i gregues a Macedònia i desencadenar així la Segona Guerra Balcànica, que va acabar prou malament per als seus interessos: en comptes de «reconquerir» la resta de Macedònia a Sèrbia i Grècia, Bulgària va haver de cedir-los la petita part que li havia tocat (excepte la zona Strumica), i a sobre va haver de cedir la Tràcia occidental, amb la ciutat d'Edirne, als turcs (que s'havien aliat amb Grècia i Sèrbia) i la Dobrudja meridional als romanesos (que havien fet el mateix). (Temps a venir, de tots aquests territoris cedits només havia de recuperar la Dobrudja meridional.) Resultat: que en comptes d'esdevenir una regió búlgara Macedònia va quedar bàsicament dividida entre Grècia i Sèrbia (posteriorment, Iugoslàvia). La importància d'això és clara: com diu Ignasi Badia, «si la major part del país hagués estat incorporada a Bulgària en lloc de ser-ho a Sèrbia, probablement avui no es parlaria d'una llengua macedònica independent».

Així, doncs, és precisament a la Macedònia iugoslava que es va esdevenir l'estandardització del macedoni. Sens dubte, el macedoni és una de les llengües estàndard més joves del continent europeu. Podríem dir que va néixer com a llengua estàndard independent l'any 1944. En el món acadèmic (sobretot búlgar) encara circula la tesi que el macedoni és un invent de Tito per neutralitzar l'irredemptisme búlgar. Per posar un exemple, segons A. G. Angelov i D. F. Marshall, «a Macedonian nation and Macedonian language were quickly *manufactured* in Titoist Yugoslavia» (la cursiva és nostra). Curiosament, en els estudis de traducció trobem un pronunciamen en

aquesta línia. La traductòloga Palma Zlateva (previsiblement búlgara) descriu l'estandardització del macedoni com una «political task» i com a «artificial birth» (1999: 159). (Zlateva s'erra de mig a mig quan diu que la independència del macedoni «began with a translation», referint-se a la traducció de la Bíblia del búlgar l'any 1948. Com acabem de dir i veurem amb més detall de seguida la independència del macedoni va començar l'any 1944 i no precisament amb una traducció.)

Cal dir que a Catalunya encara s'observen certs tics que qüestionen implícitament la independència del macedoni. Exemple 1: si posem «macedoni» al cercador del Centre de Documentació de la Direcció General de Política Lingüística ens diu que mirem també les entrades sobre «búlgar» (considerat «terme genèric»). Exemple 2: en el seu diccionari, Ignasi Badia dona el text de mostra del macedoni no pas dins l'entrada «macedònic» sinó dins l'entrada «búlgar». Exemple 3: en un document de la Direcció General d'Innovació del Departament d'Educació (*Una aproximació a la llengua de l'alumnat estranger de Catalunya*) podem llegir que a Bulgària, a més del búlgar i del turc, hi trobem el macedoni, «parlar eslau que alguns consideren una variant del búlgar». Exemple 4: al llibre *El búlgar*, de la col·lecció «Llengua, immigració i ensenyament del català», llegim que el búlgar pertany al grup meridional de les llengües eslaves, al qual pertany també el macedoni, «que es pot considerar una llengua literària que prové del mateix conjunt dialectal que ha servit de base a l'actual estàndard búlgar».

Dir que l'estàndard macedoni és una invenció titista és una grossa simplificació. Sense negar que el macedoni és un cas clar del que Heinz Kloss va anomenar *Ausbausprache*, el cert és que l'estandardització diferencial del macedoni respecte al búlgar va començar bastant abans l'existència de Iugoslàvia. Ignasi Badia ens recorda que «ja a finals del s. XIX va començar a aparèixer una llengua literària diferent de la búlgara, juntament amb un corrent d'opinió que defensava el caràcter no búlgar del país». En la mateixa línia s'expressa Peter Herrity, autor de l'entrada sobre el macedoni a l'enciclopèdia de Glanville Price: «a standard [macedonian] language [...] began to take shape in the 1860s and 1870s». El macedonòleg més important del planeta, Victor Friedman, precisa que «the first published statement for Macedonian national and linguistic separatism was made in 1875» (1985: 34). Segons Friedman, el separatisme macedoni és la conseqüència de la impossibilitat d'assolir un compromís búlgaro-macedoni sobre la llengua estàndard, que ell atribueix a la intransigència búlgara: «With the establishment of an independent Bulgarian Church [...] the Bulgarians publicly and uncompromisingly adopted the attitude that Macedonian was a degenerate dialect and that Macedonians should learn literary Bulgarian». Però això no va funcionar. Com explica Herrity, «Macedonians attended Bulgarian schools [...]. It was soon realized, however, that the Bulgarian standard taught in schools [...] was too remote from the Macedonians' own dialects». L'any 1903 (quan Macedònia encara es trobava sota control otomà i Tito tot just havia complert 11 anys) Krste Petkov Misirkov (1874-1926) va posar les bases d'una llengua literària macedònia independent de la búlgara en el seu llibre *Za makedonckite raboti*. Aquest no és el lloc per parlar-ne, però Misirkov és un personatge molt interessant. Considerat pels macedonis com un dels pares de la nació macedònia, hi ha tota una controvèrsia entre políti-

ca i erudita sobre quina nacionalitat atribuïa realment als eslaus de Macedònia, començant per ell mateix, controvèrsia que es va intensificar amb la descoberta d'un dietari seu redactat a Odessa l'any 1913, on sembla que es considera a si mateix un «búlgar macedoni». (Sigui com sigui, el fet és que Misirkov, que en el seu llibre de 1903 va fer una crida per la creació d'un estat macedoni independent, va acabar fent carrera a Bulgària com a professor i director d'institut i l'any 1926 les despeses del seu funeral van anar a càrrec del Ministeri d'Educació búlgar.)

L'establiment oficial del macedoni com a llengua estàndard independent té dates concretes. A la primera sessió plenària de l'ASNOM (Antifašističko Sobranie na Narodnoto Osloboduvanje na Makedonija, «Assemblea Antifeixista per a l'Alliberament del Poble de Macedònia»), celebrada el 2 d'agost de 1944, es va decidir que el macedoni seria la llengua oficial de la futura República Socialista de Macedònia, estat federat de la República Federal Socialista de Iugoslàvia. El dia 5 de maig de 1945 el Govern va establir l'alfabet macedoni. I el 7 de juny del mateix any es va aprovar l'ortografia.

L'alfabet de base misirkoviana aprovat l'any 1945 es distingeix tant del serbi com, sobretot, del búlgar.

En primer lloc, el macedoni va adoptar quatre grafies del serbi i va descartar les solucions corresponents del búlgar:

- Per a representar /ǰ/ es va recórrer a Ц ц serbi) en comptes del dígraf ДЖ дж (búlgar).
- Per a representar /j/ es va recórrer a Ј ј (serbi) en comptes de Ъ ѡ (búlgar).
- Per a representar /lj/ es va recórrer a Љ љ, que existeix en serbi i no pas en búlgar.
- Per a representar /ɲ/ es va recórrer a Њ њ, que existeix en serbi i no pas en búlgar.

En segon lloc, el macedoni, seguint el model serbi, també va prescindir de tres grafies determinades del búlgar:

- Com en serbi, per a representar /ju/ no s'utilitza Ю ю.
- Com en serbi, per a representar /ja/ no s'utilitza Я я.
- Com en serbi, per a representar /ʃt/ no s'utilitza Ш ш.

A la vista d'aquests casos, no hem de pensar que l'alfabet macedoni coincideixi totalment amb el serbi.

D'una banda, hi ha dues grafies del serbi que no trobem en macedoni. Corresponen a dos sons que no té el macedoni:

- Т т, que representa /ǰ/.
- Ъ ѡ, que representa /tʃ/.

De l'altra, hi ha tres grafies del macedoni que no trobem en serbi:

- S s, que representa /dz/ (en serbi, correspon al dígraf ДЗ).
- Ѓ ǰ, que representa /j/ (en serbi no existeix aquest so).
- К к, que representa /c/ (en serbi no existeix aquest so).

2. Una selecció de grans autors macedonis

En aquesta secció volem considerar molt breument quins autors de la literatura macedònia haurien pogut ser traduïts (o *seran* traduïts). Malauradament, hem de parlar d'autors i prou perquè no hem estat capaços d'identificar *autores* macedònies de renom. El sexisme en la literatura segueix imperant, i potser als Balcans més que a la resta d'Europa.

Després de les decisions preses entre 1944-1945, la fixació de l'estàndard macedoni va recaure principalment en la figura de Blaže Koneski (1921-1993), autor d'obres com *Makedonski pravopis so pravopisen rečnik* («ortografia del macedoni amb diccionari ortogràfic», 1950), *Gramatika na makedonskiot literaturen jazik* («gramàtica de la llengua literària macedònia», 1952-1954), *Rečnik na makedonskiot jazik* («diccionari de la llengua macedònia», 1961-1966) i *Istorija na makedonskiot jazik* («història de la llengua macedònia», 1965). Koneski també té una estimable producció literària com a poeta que li va merèixer importants guardons, que inclouen el premi de l'Associació d'Escriptors de la Unió Soviètica. Ve't aquí un primer autor de la «generació fundadora» que podria merèixer alguna traducció al català.

Si parlem de poesia, que és el gènere amb més tradició a Macedònia, probablement el poeta macedoni contemporani més important és Gane Todorovski (1929-2010), que tot i que només va néixer vuit anys després de Koneski ja pertany a una segona generació literària. Todorovski és autor d'una dotzena de llibres de poemes que també li van reportar importants guardons literaris. La seva mort recent (22 de maig de 2010) va ser un esdeveniment nacional. La cerimònia fúnebre al poble de Kožle, a la rodalia de Skopje, va ser oficiada per l'Arquesbisbe de l'Església Ortodoxa Macedònia i va reunir els acadèmics, escriptors i polítics més prominents del país. En la seva edició del 27 de maig, el diari *Utrinski Vesnik* titulava així el seu reportatge sobre el funeral: «Гане Тодоровски беше единствен во македонската поетска фаланга» («Gane Todorovski va ser únic en la falange poètica macedònia»). En el curs de la cerimònia, el president de l'Associació d'Escriptors de Macedònia va pronunciar aquestes emotives paraules:

Во македонската културна и национална меморија Гане Тодоровски останува каков што беше и во животот и во творештвото: силна компонента која остави длабоко врежани, неизбришливи траги во нашиот книжевен живот со толку впечатливиот, и толку препозnatливиот, и толку незаобиколивиот многуречит печат ганетодоровски. Нам ни е јасно дека со заминувањето на Гане Тодоровски завршува едно поглавје во книжевниот живот кај нас. Тоа е огромна празнина која допрва ќе ја почувствуваме.²

2. «A la memòria cultural i nacional de Macedònia, Gane Todorovski resta com el que fou en la seva vida i en la seva obra: una personalitat molt potent que deixa una empremta profunda i inesborrable en la nostra vida literària, amb un segell propi impressionant, recognoscible, ineludible i eloqüent. Som conscients que, amb la desaparició de Gane Todorovski, es tanca un capítol de la vida literària macedònia i s'obre un buit que ben aviat començarem a sentir». Traducció de Marc Casals.

Es dóna la circumstància que pocs dies abans de la seva mort s'havia presentat una edició de les seves obres en 10 volums, publicats per la prestigiosa editorial Matica Makedonska de Skopje. En la seva edició del 17 de maig de 2010, el mateix diari *Utrinski Vesnik* reproduïa les paraules del poeta Rade Siljan en la presentació d'aquesta edició: «Gane Todorovski is one of the most impressive and sharp personalities engaged in the Macedonian literature».

En la nòmina de poetes una altra figura estimable és Mateja Matevski (n. 1939), autor multitraduït (hi ha traduccions dels seus llibres a una vintena de llengües diferents) i multitractor al seu torn (del castellà, del francès, de l'eslovè, del rus, de l'albanès i del serbi). Entre els nombrosos premis que trobem en el currículum d'aquest autor nascut a Istanbul trobem un estrany guardó espanyol: el Premio Mundial Fernando Rielo de Poesía Mística, pel seu llibre *Tsrna kula* («Torre negra»). Però Matevski també té una altra connexió espanyola més considerable: resulta que és membre corresponent de l'Acadèmia Nord-americana de la Llengua Espanyola. Entre les seves activitats, destaca el seu pas com a president del Consell del famós festival Struški Večeri na Poezijata («Vespres poètics de Struga»). En el marc d'aquest festival es concedeix el premi Germans Miladinov, el premi de poesia més important de Macedònia, que han rebut tots els poetes de la nostra selecció. Ja que en parlem, podem dir que els Vespres poètics de Struga serien una excel·lent pista d'aterratge per a la literatura en català a Macedònia. En el marc d'aquest festival es publiquen anualment unes antologies internacionals de poesia on ja han tret el cap coses tan particulars com la poesia luxemburguesa (1992) o la poesia palestina contemporània (1978). (L'any 1998 l'antologia va ser dedicada a la poesia espanyola del segle XX, entesa com a poesia *en espanyol*.) Com diu el web del festival, «this great publishing endeavour [...] enables the Macedonian readership to be constantly in touch with the best and the most recent achievements in world poetry». No hi hauria d'haver cap raó perquè el públic macedoni es veiés privat per sempre més dels *achievements* de la poesia en català.

La nostra selecció de grans poetes macedonis la podríem tancar amb un company de generació de Matevski i un altre autor relativament més jove. Bogomil Gjuzel (n. 1939), que ha estat director dels Vespres poètics de Struga, també destaca com a traductor al macedoni de Shakespeare i d'altres autors cabdals de la literatura anglesa. D'altra banda, Rade Siljan (n. 1950), que hem esmentat abans parlant de Todorovski, és especialment conegut per haver estat fundador i director de l'editorial Matica Makedonska i per la seva faceta de crític i antologista literari.

Dels poetes Gjuzel i Todorovski (sobretot de Gjuzel) en tornarem a parlar al final d'aquest article. Si ara deixem la poesia i passem a la prosa, el primer nom que destaca és Slavko Janevski (1920-2000), un dels fundadors, juntament amb Blaže Koneski, de l'Associació d'Escriptors de Macedònia, entitat que posteriorment va presidir, i també receptor de nombrosos guardons literaris. Janevski, un autor molt prolífic que es va dedicar tant a la poesia com a la literatura infantil, és l'autor de la primera novel·la en macedoni estàndard, *Selo zad sedumte jaseni* («El poble darrere els set freixes», 1952).

Un altre novel·lista remarcable és Meto Jovanovski (n. 1928), que segons Michael Seraphinoff és l'autor de la primera novel·la macedònia moderna tradu-

ida a l'anglès per un editor estranger. Es tracta de *Budaletinki*, traduïda a l'anglès com a *Cousins*. La novel·la descriu la situació en què es va trobar Macedònia entre les guerres balcàniques i la Primera Guerra Mundial i Seraphinoff la considera «a work that captures the essence of the Macedonian tragedy of the 20th century and with such artistry to make it a worthy choice for an introductory novel of modern Macedonian literature for an English speaking world». Però, sens dubte, el prosista macedoni més popular és Živko Čingo (1935-1987), autor d'una novel·la fonamental, *Golemata voda*, també traduïda a l'anglès (*The Big Water*), una reflexió sobre l'estalinisme a partir dels records del protagonista, internat en un orfenat tot just acabada la Segona Guerra Mundial. Cal dir que aquesta obra va ser portada al cinema l'any 2004 i va merèixer la Palmera d'Or a la 26a edició de la Mostra de Cinema de València. (També va ser la candidata macedònia a la 77a edició dels Oscar en l'apartat de pel·lícules de parla no anglesa, tot i que no va aconseguir la nominació.)

Si parlem d'autors que hagin rebut premis internacionals recentment un altre nom que cal afegir a la llista és el jove escriptor Goce Smilevski (n. 1975), que el 18 de novembre de 2010 va rebre el Premi de Literatura de la Unió Europea, juntament amb 11 autors més, per la seva novel·la *Sestrata na Zigmund Frojd* («La germana de Sigmund Freud»). Aquest premi és concedit per la Comissió Europea, la Federació de Llibreters Europeus (EBF), la Federació d'Associacions Europees d'Escriptors (EWC) i la Federació d'Editors Europeus (FEE) i s'organitza a partir de jurats «nacionals». Es dona la circumstància que l'any 2010 el jurat espanyol va ser presidit pel Dr. Francesc Parcerisas. (El premi espanyol va recaure en l'autora Raquel Martínez Gómez, per l'obra *Sombras de unicornio*.) Smilevski ja havia rebut en el seu moment el premi a la millor novel·la macedònia de l'any concedit pel diari *Utrinski Vesnik* per la seva obra *Razgovori so Spinoza* («Converses amb Spinoza»), traduïda almenys als Estats Units, Polònia, Eslovènia i Croàcia, i inclosa en la iniciativa «100 novel·les esclaves» de l'editorial Arkhipelag («Arxipèlag») de Belgrad.

3. Fantasmes balcànics

Durant la preparació d'aquest modest article vam rellegir *Balkan Ghosts*, el famós llibre de viatges pels països balcànics que Robert D. Kaplan va acabar d'escriure tot just a la vetlla de les guerres que van destruir Iugoslàvia i van precipitar la independència de Macedònia. En el seu periple, Kaplan visita Iugoslàvia, Romania, Bulgària i Grècia, en una mena d'exercici d'interpretació que es proposa descobrir l'origen històric dels conflictes contemporanis. A Iugoslàvia, Kaplan dedica una atenció especial a Macedònia, que veu com un cúmul d'ensenyances històriques. (La Primera Guerra Mundial, entre altres coses, no va començar a Sarajevo, sinó a Macedònia. El terrorisme macedoni finançat per Bulgària, desitjosa de «recobrar» la província, va desencadenar el Hurriyet; certament, no es pot oblidar que la jove revolució turca no va començar a Constantinoble sinó al port macedoni de Salònica. I la revolució és el que va incitar l'Imperi austríac a annexionar-se Bòsnia, que és el que va precipitar el complot en què un serbi bosnià, Gavrilo Princip, va enge-

gar els seus dos famosos trets mortals al príncep hereu Franz-Ferdinand i a la seva esposa el 28 de juny de 1914.)

Com a tot arreu, a Macedònia Kaplan parla amb tothom, i com que Macedònia és terra de poetes, també parla amb els poetes i fa servir els seus poemes per a mirar d'entendre el país. (Finalment, la literatura és una forma de coneixement.) Així, al llibre de Kaplan trobem reproduïts un poema de Gane Todorovski i un altre de Bogomil Gjuzel («Silence» < Iskonska Štama). Mentre llegíem aquests poemes vam tenir una il·luminació: si el llibre de Kaplan s'hagués traduït al català tindríem dos poemes macedonis traduïts al català ni que fos a través de l'anglès! La il·lusió va durar ben poc, perquè el registre de l'ISBN és inapel·lable: *Balkan Ghosts* no existeix en català.

Un cop constatat que ni per casualitat hi ha cap poema macedoni traduït al català, aquest article s'hauria d'acabar definitivament aquí. Però els humans no ens deixem vèncer així com així. Si volem que hi hagi alguna cosa traduïda del macedoni al català tot el que hem de fer és traduir-la, oi? Doncs això és el que hem fet (el que ha fet en Marc Casals, vaja). I ara sí que acabem l'article: senyores i senyors, en exclusiva mundial per a *Quaderns*, heus ací la primera traducció literària directa d'un poema macedoni al català.

Богомил Ѓузел: Исконска штата

Дур вечерта го саѓосува снегот што сипе
под стежнатите елки траат и лишка и птица –
сал тоа с'скаѓе што кацнува меко
го слуша пустиникот од својата пештера
парадисан, без да ја изустуи наизуст молитвата.
Една единствена ноќ можеби на складност
меѓу иконата и исколот, меѓу светлината внатре
и штата од пред создавањето на светот...

Но просторот крие во своите кривини
неостварен скок од рис
и утре кога ќе се јави јаросниот ореол на сонцето
воздухот ќе списка окрвавен од мамуз
и која милосрдност тогаш ќе го скроти исколов
која молносна молитва, која прошка и причесна?

Bogomil Gjuzel: Silenci primigeni

El capvespre ensutja la neu que s'amuntega
sota els avets pesants, on erren l'au i la guilla.
L'ermità sent, des de la seva cova,
tot aquest xiuxiueig de caiguda suau,
paralitzat i incapaç de recordar la pregària.
És una nit única, potser, per l'harmonia
entre la icona i allò primigeni, entre la llum interna
i un silenci d'abans que el Món fos Món.

Però l'espai amaga en les seves corbes
 el salt encara latent del linx
 i demà, amb el Sol i la seva aurèola furiosa,
 quan l'aire s'estremeixi, ensangonat per esperons,
 quina compassió domarà allò primigeni,
 quin prec, quin perdó, quina comunió?

(Traducció: Marc Casals)

4. Referències

- ANGELOV, A.G. i MARSHALL, D.F. (2006). «Introduction: Ethnolinguistic Minority Language Policies in Bulgaria and their Balkan Context». *International Journal of the Sociology of Language* 179: 1-28.
- BADIA, Ignasi (2002). *Diccionari de les llengües d'Europa*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- COTANO, Àngela (2000). *Les llengües minoritzades d'Europa*. València: Edicions 3 i 4.
- FRIEDMAN, Victor (1985). «The Sociolinguistics of Literary Macedonian». *International Journal of the Sociology of Language* 52: 31-57.
- HERRITY, Peter (1998). «Macedonian (Modern)». A: PRICE, Glanville (ed.). *Encyclopedia of the Languages of Europe*. London: Blackwell.
- KAPLAN, Robert D. (1993). *Balkan Ghosts. A Journey Through History*. Nova York: St. Martin's Press.
- SERAPHINOFF, Michael (2007). *A Survey of Macedonian Literature in English Translation*. www.macedonianlit.com
- TOMIĆ, O. Mišeska (1992). «Standard, Dialect and Register in Macedonian». A: BUGARSKI, Ranko i HAWKESWORTH, Celia (eds.). *Language Planning in Yugoslavia*. Columbus, Ohio: Slavica Publishers.
- ZLATEVA, Palma (1999). «Globalisation, Tribalisation and the Translator: A Response to Mary Snell-Hornby». *Current Issues in Language and Society* 6: 158-160.